

Марія Лугова

аспірантка кафедри філософії,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
магістр психологічних наук
<https://orcid.org/0000-0003-2687-9239>
sofine.manager1@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРИНСТВА ТА ДИТИНСТВА У ПЕРІОД ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Анотація: Мати та дитина є унікальними структурами, чий зв'язок є соціально та біологічно обумовленим, а також необхідним для їх повноцінного існування. В статті розглядаються особливості становища материнства та дитинства в період війни, з точки зору філософської науки, на прикладі війни в Україні 2022 року. Проведено аналіз літератури з приводу становища досліджуваних об'єктів у періоди Першої та Другої Світових війн. Досліджено особливості репродуктивного здоров'я жінки у період війни на прикладі історичних довідок з блокадного Ленінграду. Виявлено особливості психологічного стану у дітей, що отримали досвід війни, а також описано перспективи розвитку таких дітей. Розроблено категорії дітей, що отримали «травму війни». Сім'я у воєнний час є дзеркалом динамічних процесів в суспільстві. Батьківський або материнський інстинкт – є основним в забезпеченні життєздатності дітей. Зріла материнська ідентичність здатна забезпечити гармонійне існування двох особистостей – мами та дитини. Досліджено поняття ПТСР. Описано механізми дії стресу на організм людини, як на збалансовану біологічну систему. Досліджено філософські підходи до питання смерті та війни. Смерть розглядається як найзагадковіший феномен філософської думки, який у суспільстві прийнято вважати за табу. У розрізі істо-

ричної ретроспективи відношення до смерті змінюється, що є закономірним результатом розвитку науки. Війна розглядається як суперечливий компонент суспільства, однак із переважно негативними наслідками як у соціальному, так і в економічному аспектах. Звертаючи увагу на руйнівні наслідки будь-якої війни, як матеріальні, так і психо-емоційні, можна знайти архаїчні витоки. Страх війни є відображенням глибинного страху смерті. Проаналізовано особливості філософських концепцій щодо феномену піклування. Надано рекомендації щодо виховання позитивної особистості дитини під час війни. Зроблено висновки з приводу наслідків кожної війни для будь-якої спільноти. Війна, у широкому сенсі, є миттєвим запуском динамічних процесів у суспільстві, який виражений у всіх напрямках життєдіяльності людини. Найстрашнішу шкоду війна завдає саме дітям. Починаючи з молодшого віку, діти можуть зберігати та інтерпретувати спогади про пережиті події, а отже і усвідомлювати навколишню реальність. Мати є ключовим ресурсом для почуття дитини у безпеці, а також запорука її всебічному та гармонійному розвитку навіть у часи війни.

Ключові слова: Батьківство, ПТСР, смерть, стрес, відповідальність, піклування, інстинкти, виховання.

Mariia Luhova

Postgraduate Student at the Department of Philosophy,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
<https://orcid.org/0000-0003-2687-9239>
sofine.manager1@gmail.com

PROBLEMS OF MOTHERHOOD AND CHILDHOOD DURING THE WAR: SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Summary: Mother and child are unique structures whose connection is socially and biologically determined, as well as necessary for their full existence. The article considers the peculiarities of the situation of motherhood and childhood during the war, from the point of view of philosophical science, on the example of the war in Ukraine in 2022. An analysis of the literature on the location of the studied objects during the First and Second World Wars. The peculiarities of women's reproductive health during the war have been studied on the example of historical references from the siege of Leningrad. The peculiarities of the psychological state of children who have experienced war have been identified, and the prospects for the development of such children have been described. Categories of children who received «war trauma» have been developed. The family in wartime is a mirror of the dynamic processes in society. Parental or maternal instinct – is essential in ensuring the viability of children. Mature maternal identity is able to ensure the harmonious existence of two personalities – mother and child. The concept of PTSD is studied. The mechanisms of stress on the human body as a balanced biological system are described. Philosophical approaches to the issue of death and war are studied. Death is considered the most mysterious phenomenon of philosophical thought,

which is considered taboo in society. In terms of historical retrospect, the attitude to death is changing, which is a natural result of the development of science. War is seen as a controversial component of society, but with mostly negative consequences in both social and economic aspects. Paying attention to the devastating consequences of any war, both material and psycho-emotional, one can find archaic origins. The fear of war is a reflection of the deep fear of death. Peculiarities of philosophical concepts concerning the phenomenon of care are analyzed. Recommendations for the upbringing of a positive personality of a child during the war are given. Conclusions are drawn about the consequences of each war for any community. War, in a broad sense, is an instantaneous start of dynamic processes in society, which is expressed in all areas of human life. The worst damage to war is to children. From an early age, children can store and interpret memories of past events, and thus become aware of the surrounding reality. The mother is a key resource for the child's sense of security, as well as a guarantee of its comprehensive and harmonious development, even in times of war.

Key words: Parenthood, PTSD, death, stress, responsibility, care, instincts, upbringing.

1. Вступ

Україна – квітуча держава, що розташована в серці Європи. 24 лютого 2022 року, розпочалися трагічні події, що змусили усіх українців змінити звичний життєвий ритм. В Україну прийшла війна. Країна-агресор позбавила громадян почуття безпеки, соціальної та економічної стабільності. Політичне становище змусило громадян покинути домівки за для безпеки себе та своїх близьких. У такий скрутний час сім'я, як соціальний інститут, зазнала руйнівних змін. Чоловіки були вимушені ставати до лав оборони, а жінки – брати на

себе обов'язки голови сім'ї, приймати рішення та забезпечувати захист дітям. У контексті військового становища, материнство та дитинство є особливими, чутливими структурами, що докорінно відрізняються від свого стану у мирний час. Архаїчні інстинкти виходять на перший план за для збереження життя. Однак, це не завжди є можливим. Станом на березень місяць, в Україні під час бойових дій загинуло більше 100 дітей. Майже 200 було поранено. Країни Європи надають прихисток для матерів з дітьми, забезпечуючи необхідним для почуття безпеки та надійності. Однак, велика кількість сімей залишається у зоні бойо-

вий дій та отримує шокуючий, стресовий досвід, який змінює їх особистість.

Унікальність станів, в яких перебуває мати та дитина під час війни, зумовило необхідність проведення соціально-філософського аналізу питання. Поточне політичне становище в Україні вказує на **актуальність** дослідження проблем материнства та дитинства у період війни.

Метою дослідження є соціально-філософський аналіз материнства та дитинства у період війни, на прикладі України 2022 року.

Науково-дослідницькими **завданнями** є: Проаналізувати війну як спонукальну силу для запуску первинних інстинктів; Описати смерть як філософську категорію; Дослідити особливості філософії піклування; Надати рекомендації, як виховати позитивну дитину у скрутні часи.

Новизна дослідження відображена у комплексному підході до вивчення питання особливостей материнства та дитинства у період війни, в контексті соціально-філософського аналізу, який включає в себе використання теоретичних методів, а саме: дослідження літературних джерел, аналіз та синтез отриманих даних, співвідношення матеріалів із сучасною військовою дійсністю в Україні, а також вираження авторської позиції на питання материнства та дитинства.

Дослідження материнства та дитинства під час війни було проведено фахівцями на прикладі Першої та Другої Світових війн. Факти про дитинство та материнство у скрутні часи століття тому аналогічні тим, що переживають зараз, дослідження не втрачають своєї актуальності в розрізі історичної ретроспективи.

Н. Паламарчук в роботі «Становище дитинства в початковий період (червень 1941 – липень 1942) німецько-радянської війни» висвітлювала політику радянського керівництва щодо захисту дитинства й материнства на території України. «Юні громадяни переживали біль розлуки з батьками та старшими братами, які йшли на фронт, усвідомлюючи страшну перспективу їх безповоротної втрати. Не менш болісним було в неповнолітнього і розуміння втраченого дитинства, мирного і передбаченого життя. Все це викликало великі морально-психологічні трансформації серед неповнолітньої частини українського соціуму.» - пише Паламарчук про німецько-радян-

ську війну, але цю тезу можна також віднести і до подій, що відбуваються в Україні сьогодні (Паламарчук, 2014).

Заслугує на увагу робота цього ж авторства «Заходи держави щодо охорони здоров'я материнства й дитинства в Українській РСР у 1943-1945 рр». Паламарчук зазначає, що дані про велику кількість дітей з важкими формами гіпотрофії і рахіту в загальному числі дітей раннього віку, що стояли під наглядом лікарів, відображають виключно важкі для здоров'я дітей наслідки війни і німецької окупації. «Війна зруйнувала систему охорони здоров'я материнства й дитинства в УРСР. Процес відновлення медичних установ, санаторно-курортних закладів відбувався важко через нестачу коштів, обладнання, кадрів. Певних успіхів в охороні здоров'я матері й дитини вдалося досягти. Проте, звичними залишались високі показники смертності серед дітей та факти незабезпеченості дитячих закладів найнеобхіднішим.» (Паламарчук, 2013).

Смоляр, Л. О. у роботі «Жінки України в роки Першої світової війни» вказує на те, що війна змусила жіночі товариства відійти від тих напрямів роботи, які закладалися у мирний час, відмовитися від виконання статних завдань та направити свою енергію на вирішення проблем, пов'язаних з війною. І в цих складних умовах воєнного лихоліття жінки своєю жертвовою працею в черговий раз доводили суспільству своє право на рівність. (Смоляр, 2001). Дійсно, будь-яка війна виводить на поверхню маскулинні якості у жінок, які необхідні для вирішення актуальних проблем, з якими зустрічаються жінки та їх діти.

В роботі «Самовідданість блокадного Ленінграда: проблеми материнства та дитинства» колектив авторів вказує на те, що блокада мала істотний негативний вплив на репродуктивне здоров'я жінок, що спричинило появу нового захворювання «аменорея воєнного часу», збільшилася чисельність випадків патологій вагітності та пологів. Голод став причиною порушення розвитку плода, гіпотрофії, порушення адаптації та виживання новонароджених. Але, в нестерпних умовах відбувалося диво - жінки вагітніли і народжували. Життя перемагало смерть багато в чому завдяки діяльності медичних працівників Ленінграда, вони вели напружену, завзяту та са-

мовіддану боротьбу за порятунок життя матерів та їхніх малюків, робили все можливе для відновлення здоров'я жінок та дітей. (Симоненко, Абашин, Александров А.С, 2016). Незважаючи на малі ресурси, людський фактор зіграв найважливішу роль.

Напрочуд важливо звернути увагу на роботу дослідника Дубровинського Г. Р. «Діти війни: дослідження явища психотравми під час військової агресії в Україні», в якій детально описано психологічні стани та їх наслідки у дітей, що отримали досвід перебування на території бойових дій. «Найуразливішими у суспільстві є найменш захищені категорії населення – діти. Дитина, яка потрапила в пастку середовища насильства, отримавши таким чином психотравму, стикається зі складними завданнями адаптації». (Дубровинський, 2016).

Як ми бачимо, дослідження материнства та дитинства у часи війни є глибокими та змістовними у рамках психологічних, історичних, філософських концепцій, їх актуальність не втрачена і сьогодні. Можна провести паралель з кожною роботою, що була проаналізована та подіями, що відбуваються на Україні 2022 року: втрата батьків, необхідність жінкам ставати мужнішими, слабкість дитячого здоров'я, героїзм лікарів та жінок, що народжують у часи війни та набагато інше – відображення війни у будь-які часи. Кожна війна несе за собою руйнівні перетворення як в містах, так і в людських душах на кожному історичному етапі.

Інформація про величезну кількість постраждалих та загиблих під час бойових дій в Україні оновлюється щоденно, ця кількість зростає. Значна частина жінок та дітей була евакуйована до Європейських країн, однак переважна більшість залишилась вдома. Широку діяльність для жінок та дітей розгорнула Польща, країна-побратим, яка гостинно зустріла українців, що потрапили у скрутне становище. Людям, що були вимушені покинути свій дім, тут був наданий притулок, були організовані будинки для біженців, волонтерські центри, які надають безкоштовно речі, іграшки, їжу та воду. Керівництво країни допомагає отримати медичні послуги, знайти роботу, а за необхідності дістатись до інших країн Європи. Знаходячись у безпеці, або перебуваючи в гаря-

чих точках, українські діти отримали шокуючий досвід війни, який залишиться з ними на все життя. Війна – це кризова форма людського буття.

2. Війна як рушійна сила для запуску первинних інстинктів

Протягом усієї історії люди воювали. Війна сама собою завжди приносить більше руйнувань, ніж вигоди. У суспільстві час від часу активізувались представники пацифізму та етики ненасилля, які пропонували шляхи до вирішення конфліктів без застосування бойових, насильницьких методів. Проте люди продовжували вести війни і виправдовувати їх. Відбувається так звана «раціоналізація насилля».

Поняття війни та смерті у філософії та світовій культурі є базовими, екзистенційними. Людська натура прагне їх обійти, розмірковуючи про щось приємніше суспільству: про добро, про справедливість, про Бога, про любов. Проте насправді кохання та смерть дуже пов'язані. Кохання – це відповідь на виклик смерті, як щось, що здатне протистояти смерті. Війна максимально наближає людину до смерті, зіштовхує її з відображенням самої смерті, як неминучості. Війна несе у собі смерть і уособлює її. Філософія війни описує людину у протистоянні смерті, вона розмірковує про сенс війни, як у цілому суспільству, так для конкретної людини. Війна позбавляє людину її звичного стану, повертаючи у свідомість факт минулості життя, думки про це старанно придушуються у суспільстві. При цьому парадоксальним є те, що саме в цей момент відбувається загострення відчуття життя, як найвищої цінності, яку так страшно втратити.

«Про війну люди думали і намагалися розгадати її природу з давніх часів. Думки про війну відрізнялися крайнім розмаїттям і постійними протиріччями. Ми можемо побачити, що серед тих, хто виступає проти природності війни, є скоріше люди слова і почуття, ніж науковці. І дивно те, що в питаннях про аморальність і моральність війни ми зустрічаємось із суперечностями навіть в одних і тих же авторів, наприклад: Е. Золя, Блаженний Августин, В. Гюго. Лише в одному питанні щодо війни люди дійшли до певної згоди – це

питання про реальний зміст війни, визначивши її як знаряддя державної політики щодо міжнародних зв'язків. Тож, ставлення до війни в різні історичні періоди людства коливається від повного захоплення перед війною (легендарно-героїчний період) до повного неприйняття її (братовбивче зіткнення різних угруповань на етнічному, соціальному, релігійному, політичному і іншому підґрунті, що явно розходиться з розумінням сутності реального суспільного явища). Причиною того, що люди не зуміли розтлумачити природу війни в період дикунства, Середньовіччя та Нових часів, було те, що вона занадто впливала на емоційно-чуттєву сферу людей, зверталася більше до їх почуттів або уяви, лякала їх або захоплювала». (Кучкуда, 2017).

Сьогодні, війна в Україні може захоплювати тільки в контексті відваги та героїзму людей, що боронять та захищають свою Батьківщину, що самовіддано працюють заради суспільного діла. Війна виводить на поверхню все добре та погане, що є в людині. Війна – це завжди стрес, який швидко мобілізує всі ресурси, як в суспільному сенсі, так і в індивідуальному. В суспільному плані відбувається перерозподіл ресурсів, оптимізація сил, з'являються нові лідери, що спроможні бути продуктивними у критичні моменти. В індивідуальному плані відбуваються подібні процеси, але в середині кожного організму. Адреналін та кортизол спонукає до оновлення всіх процесів, людина стає заручником первісних інстинктів: втікати, нападати або завмерти. Це три основні типи поведінки в небезпеці, які яскраво відображені в соціумі: втікати – люди збирають речі та евакуюються, нападати – люди стають до лав оборони, завмерти – люди залишаються на місці, не мають ресурсу покинути домівку навіть в часи небезпеки. Оптимізація ресурсів імунної системи не дає можливості активізуватись збудникам вірусних хвороб, під час мало хто може захворіти на ГРЗ. Зменшується моторика шлунково-кишковникового тракту, під час стресу майже не хочеться їсти. Стрес супроводжується посиленням глюконеогенезу та підвищенням концентрації глюкози в крові, клітинах мозку, серцевих та скелетних м'язях, що дає змогу активніше працювати організму у разі необхідності. Дорослий організм здатен адаптуватись під час стресу.

Біологічний механізм захисту у дитини, наприклад, у молодшому віці - це залишатися на місці і дати звуковий сигнал, інакше кажучи, дитина може впасти в ступор або почати плакати. Цей стан абсолютно не продуктивний і без допомоги дорослого може бути критичним. Найстрашнішу шкоду війна завдає саме дітям. Починаючи з молодшого віку діти можуть зберігати та інтерпретувати спогади про пережиті події.

Нове покоління українців зможуть носити назву «діти війни» та потребуватимуть реабілітації, уваги як з боку професійних спеціалістів психологів, реабілітологів, так і відповідних державних структур, адже отримали психологічну травму, досвід знаходження на території бойових дій. Саме поняття «травма» походить від гр. trauma – рана, ушкодження. Психічна травма (психотравма) – це особливий вид травми, пов'язаний із важкими переживаннями, що може привести до депресій, неврозів та інших хворобливих реакцій. (Дубровинський, 2016). До дітей, що отримали «травму війни» можна віднести такі категорії:

- діти, що стали свідками бойових дій;
- діти, що стали біженцями, вимушеними переселенцями;
- діти, що залишились на окупованих територіях;
- діти, що втратили батьків під час бойових дій;
- діти, чиї будинки постраждали внаслідок бойових дій.

Кожна категорія буде відрізнятися за проявами емоційних станів та за необхідною допомогою фахівців. Також, в залежності від віку дитини симптомокомплекс також буде різним. Але усіх цих дітей об'єднає одна біда.

Найголовнішим терапевтичним, з точки зору психології, компонентом тут є наявність поряд значущого дорослого, що має змогу надати почуття безпеки та надійності. Частіше за все таким може виступати матір.

«Діти війни ставлять запитання, на які інколи дуже важко відповісти. Наприклад, такі, як шестирічна Віка з-під Дебальцевого поставила волонтерів з Києва: «Коли стріляли, я ховалася в підвалі. А ти де?» – «Ніде. У моєму місті не стріляли». – «Чому?!» І ми мусимо бути готовими відповісти на всі їхні складні запитання». (Дубро-

винський, 2016). Події у Дебальцево відбувались у 2015 році, після 2022 року, такі питання зможе задати будь-яка дитина з Харкова, Миколаїва чи Маріуполя, або інших міст України.

Війна, у широкому сенсі, є миттєвим запуском динамічних процесів у суспільстві, який виражений у всіх напрямках життєдіяльності людини. Звичні раніше речі тепер є недосяжними, реальність назавжди змінилась за одну ніч.

«Екзистенційний страх, пережитий населенням під час бойових дій, стає найбільш вражаючим елементом воєнного досвіду. Специфічним чинником сприйняття оточуючої дійсності в населення (як на підконтрольній, так і на непідконтрольній території), що матиме пролонгований у часі характер навіть після завершення активної фази бойових дій, є масштабна мінно-вибухова загроза. Вона зумовлена наявністю значної кількості мін та снарядів, що не розірвалися, в тому числі і безпосередньо в житловій зоні, встановленими «розтяжками», існуванням значної кількості зон мінування. Загальновідомо, що будь-яка війна є екстремальною ситуацією, яка випробовує існуючу систему ціннісних орієнтирів населення, актуалізує необхідність регулювання морально-психологічного стану суспільства. Очевидно, що наслідки пережитої воєнної травми, важкість якої насамперед визначатиметься тривалістю бойових дій, будуть відчуватися місцевим населенням дуже довго. Існує велика ймовірність того, що саме воєнні події, трагічний воєнний досвід стануть ключовим фактором формування особливої ідентичності громадян». (Титаренко, 2017).

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – один із найсерйозніших і послаблюючих здоров'я розладів, що супроводжують пережиту травму. Згідно з дослідженнями, воно може спостерігатися не тільки у дорослих, але й у дітей, починаючи з молодшого віку (з 3-річного віку). Дослідження, проведені за участю дітей усіх вікових категорій, показали, що при відсутності лікування ПТСР може розвинути у хронічну форму, що підриває здоров'я. Загальновизнано, що якість прив'язаності дітей та батьків один до одного, моральне здоров'я батьків та їхні дії з виховання є ключовими факторами, що впливають на відновлення дитини після пережитої травми. Для дітей молодшого віку відносини з батьками

особливо важливі, оскільки діти не мають достатніх пристосувальних можливостей, щоб регулювати сильні емоції самотійно. (De YAng, Kenardi, 2013).

Звертаючи увагу на руйнівні наслідки будь-якої війни, як матеріальні, так психо-емоційні, можна знайти архаїчні витоки. Страх війни є відображенням глибинного страху смерті.

3. Смерть у філософському розумінні

Смерть, як і багато століть тому, залишається головною загадкою людського життя, з усіх філософських проблем вона виявляється найближчою, але водночас найнезрозумілішою. Кожен протягом життя так чи інакше стикається з нею. У період війни це особливо очевидно та страшно. Люди бачать смерть інших, однак свою смерть неможливо до кінця уявити та допустити таку думку.

Відповідно до теорії Платона, весь світ ділиться на ідеї та речі: ідеї вічні і незмінні, їх ми можемо пізнати тільки за допомогою розуму, а речі лише тіні ідей, вони доступні чуттєвому пізнанню. Філософ повинен прагнути вийти за рамки світу речей, щоб наблизитися до істини. Саме в момент смерті безсмертна душа по-справжньому наближається до світу ідей, а значить, смерть – це не трагедія, а визволення душі з в'язниці тіла.

В античній думці смерть, по суті, ілюзорна, це лише перехід з одного стану в інший, якого не варто боятися. Так, у пізній античності водночас кілька філософських шкіл стверджують, що смерті бояться безглуздо. Епікур помічає парадокс: коли ми є – смерті ще немає, а коли смерть настає – то нас вже немає. Ми стикаємося зі смертю інших, але досвід власної смерті нам недоступний, а значить боятися її немає сенсу.

Стоїцизм пропонує нам уявлення про смерть, як про припинення будь-яких відчуттів, ми нічого не відчували і до народження, як і не відчуватимемо після. Смерть сама по собі не пов'язана з стражданням.

Культура європейського середньовіччя зовсім інакше говорить про смерть. Усю суть середньовічного погляду на смерть відображає термін «danse macabre» або «танець смерті». Тут мається на увазі знаменитий сюжет у живописі та літера-

турі: смерть веде до могили хоровод з людей різних чинів і статків, так передається невідворотність смерті і рівність всіх перед нею.

Для християнства характерне уявлення про подвійну природу людини: у нас є безсмертні душі та тлінні тіла, а після смерті Господь воскресить душі в нових досконаліших і молодіших тілах.

Після реформації ставлення до людини і смерті знову змінюється, починається новий час, епоха розквіту світської науки, особливо фізики, біології та медицини. Смерть теж осмислюється як частина природи і закономірний процес розпаду, якому піддається все живе. Смерть тут стає науковою проблемою, яку можна вирішити за допомогою «філософського каменю» як еліксиру безсмертя.

У філософії нового часу утверджується безумовна цінність людського життя, це стає переломним моментом у розквіті всієї європейської думки.

Жахи Першої та Другої Світових війн, скидання атомних бомб на Хіросіму та Нагасакі, голодомор – все це кардинальним чином змінило уявлення про смерть. Мабуть, ніхто з філософів не приділяв так багато уваги темі смерті як екзистенціалісти в 1945 році. Жан-Поль Сартр прочитав лекцію «Екзистенціалізм - це гуманізм», в якій стверджував, що у зіткненні з відчаєм і смертю людина знаходить справжню свободу і розуміє, що для неї справді важливо. Саме тому екзистенціалісти вчать нас частіше думати про смерть. Смерть допомагає людині зрозуміти свою унікальність. Смерті інших людей це трагічно і сумно, але лише власна смерть означає загибель всього світу.

Для матері найбільшою кризою може стати смерть дитини. Вона може утратити сенс свого існування, впасти у відчай та глибоку депресію. У тваринному світі самка, чиє дитинча помирає, впадає в ступор, продовжує протягом декількох днів носити труп із собою, намагаючись зігріти і вилікувати його. Це може свідчити про відсутність розуміння того, що малюк помер, або мати в цьому не певна. Тому самиця продовжує піклуватися про дитинча доти поки не усвідомлює, що в цьому немає сенсу. Можна припустити, що примати дійсно переживають горе та не розлучаються з дітям, щоб легше пережити втрату. Зв'язок матері та дитини є біологічно обумовленим, який

є базовим для багатьох ссавців, у тому числі і для людей. Саме цим деякі філософи пояснюють феномен потреби у піклуванні.

4. Філософія піклування

Сутність потреб людини феміністичні автори бачать у поєднанні з іншими, яка досягається не стільки дотриманням прав і свобод іншого, а й у першу чергу турботою. Сама по собі етика піклування виникла завдяки фемінізму. Жіноча особистість складається в результаті орієнтації на зв'язок, об'єднання з материнською фігурою. Тут філософи підкреслювали нівелювання поняття «особистих кордонів» та «свободи». Турбота може бути описана як ініціативна діяльність, зацікавлене ставлення до іншого, діяльність спрямована на забезпечення його блага. Вона протилежна ворожості, егоїзму, маніпуляції з корисливою метою, байдужості, передбачає відкритість і довіру. Турбота спрямована зовні, вона передбачає спрямованість до іншого, як до вищої цінності, встановлення довірливих взаємовідносин. Той, хто піклується неминуче жертвує своїми потребами, інтересами. Тут ми бачимо пряму паралель з материнством, як із феноменом, який є втіленням турботи та любові до дитини. Захист у критичній ситуації – обов'язковий атрибут турботи, який підкріплений первісними інстинктами.

Значення поняття турбота набагато ширше, ніж у повсякденному уявленні. У філософії Мартіна Хайдеггера, турбота – це основа людського існування, це означає що справжнє існування людини можливе лише за умови його зв'язку з навколишнім світом, він може виражатися у турботі про життя іншого, турботі про спільне благо і обов'язково має бути вираженим у діях. Материнство - це в першу чергу необхідність піклуватися про дитину, яка не може жити автономно, її потрібно годувати, розважати і вчити. Своїми діями та прикладом мати допомагає розвитку індивідуальності дитини, надалі її соціалізації, дає можливість відчувати себе в безпеці.

Сім'я у воєнний час є дзеркалом динамічних процесів в суспільстві. Батько є відображенням архетипа воїна, що захищає рідну землю, а мати стає опорою для дітей, що не розуміють за що

таке лихо коється з ними, чому звичний світ руйнується та що буде далі. Розглядаючи материнство як біологічний феномен, можна припустити, що сама мати може бути гнучкою системою у стресових станах. На неї покладаються функції регуляції та управління змінами, підтримка сімейного гомеостазу.

«Материнство – складний феномен, який має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Материнство не забезпечується повністю вродженими механізмами, воно містить у собі біологічне прагнення до материнства, перетворене та інтеріоризоване соціальними нормами. Індивідуальний онтогенез материнства можна охарактеризувати як тривалий поетапний процес, під час якого відбувається природна адаптація жінки до материнської ролі. Основи майбутнього материнства закладаються у глибокому дитинстві дівчинки (а на думку деяких авторів, – ще у пренатальному періоді), формуються у взаємодії з власною мамою (чи тим, хто її замінює), ігровій діяльності, особистому досвіді контакту з маленькими дітьми, актуалізуються під час вагітності та при взаємодії зі своєю дитиною. Тільки з появою комплементарної ролі – дитини – та з появою реальної рольової поведінки відбувається прийняття жінкою ролі матері» (Полянська, Бацман, 2017).

Батьківський або материнський інстинкт – є основним в забезпеченні життєздатності дітей. Зріла материнська ідентичність здатна забезпечити гармонійне існування двох особистостей – мами та дитини. Материнство в літературі розглядається дуже детально, у розрізі психологічної, медичної, педагогічної науки. Важливо звернути увагу на соціальний аспект передачі соціального досвіду та дотримання виховних вимог, що покладені на матір, навіть у крихітні часи воєнного стану.

5. Як виховати позитивну дитину у скрутні часи

Для гармонійного, всебічного розвитку дитини необхідне почуття безпеки, контакт з материнською фігурою, забезпечення реалізації базових потреб та взаємозв'язок з оточуючим середови-

щем. В умовах війни саме останній компонент є найбільш складним, адже реальність постає перед дитиною у жорсткому, кривавому вигляді.

Не всі батьки розуміють, що позитивний погляд на життя – це результат вибору, який робить кожен. Кожна людина сама обирає своє ставлення до життя та у процесі виховання допомагає зробити цей вибір своїм дітям. Для виховання позитивних, стресостійких дітей важливо самому бути позитивним та стресостійким. У вихованні в складних умовах важливо звертати увагу на ту невелику кількість дрібниць, які можуть надихати, дарувати наснагу. Фахівці рекомендують шукати хороше там, де це можливо, шукати позитивні аспекти ситуації, а не шукати промахів та недоліків. Важливо розділяти навіть маленькі радощі з дитиною, хвалити її за самостійні успіхи, навіть у малому. Схвалення та позитивні емоційні реакції від батьків дуже важливі для гармонійного розвитку маленької особистості. Для забезпечення тривалої мотивації до позитиву для себе і дитини, потрібно створювати її регулярно. Запитуючи «що хорошого з тобою було сьогодні?» або «що тобі сьогодні сподобалося?» - батьки задають позитивний настрій контексту.

Для емоційного здоров'я не менш важлива дисципліна. Важливо вчити дитину докладати максимум зусиль до будь-якої справи, виконувати її якісно. Перші роки дитини, дошкільний вік, це виховання без зусиль, при успішній реалізації педагогічних завдань на цьому етапі - подальші етапи дорослішання можуть пройти легше. Якщо батьки контролюватимуть дитину з раннього віку – згодом у дитини виробиться система самоконтролю.

Почуття гумору гарний помічник у кризових ситуаціях. Воно допоможе подолати проблеми, розчарування, внутрішні бар'єри, із якими часто доводиться стикатися у житті. Так само важливим елементом є помірне фізичне навантаження та здорове харчування, помірна кількість цукру.

Війна – це період, коли найцінніше, що може дати мати чи батько своїй дитині – це свій час. Саме у воєнний період особливо відчувається його обмеженість. Становлення особистості у дітей, їхнє уявлення про завтрашній день безпосередньо залежить від того, як їхні батьки виховують їх сьогодні, це велика відповідальність.

Загалом дитинство це період, коли дитині життєво необхідна увага батьків, обійми, слова любові та підтримки. Довірливі відносини, з розумінням та підтримкою, без сильного тиску допоможуть впоратися з будь-якою кризовою ситуацією.

6. Висновки

Війна максимально наближає людину до смерті, зіштовхує її з відображенням самої смерті, як неминучості. Війна несе у собі смерть і уособлює її. Філософія війни описує людину у протистоянні смерті, вона розмірковує про сенс війни, як у цілому суспільству, так для конкретної людини. Можна звичайно заперечувати смерть і жити так, ніби життя буде вічним, але часто саме усвідомлення смертності дозволяє відчутти себе живим і наповнити життя змістом. Для кожної матері головним змістом є дитина, та її втрата асоціюється із втратою цілого всесвіту. Кожна війна несе із собою руйнівні перетворення як і в містах, так і в людських душах на кожному історичному етапі. Нове покоління українців зможуть носити назву «діти війни» та потребуватимуть реабілітації, уваги як з боку професійних спеціалістів – психологів, реабілітологів, так і відповідних державних структур, адже отримали психологічну травму, досвід знаходження на території бойових дій. Найстрашнішу шкоду війна завдає саме дітям. Починаючи з молодшого віку діти можуть зберігати та інтерпретувати спогади про пережиті події, а отже і усвідомлювати навколишню реальність. Мати є ключовим ресурсом для почуття дитини у безпеці, а також запорука її всебічному та гармонійному розвитку навіть у часи війни. Тож, для гармонійного, всебічного розвитку дитині необхідне почуття безпеки, контакт з материнською фігурою, забезпечення реалізації базових потреб та взаємозв'язок з оточуючим середовищем. В умовах війни саме останній компонент є найбільш складним, адже реальність постає перед дитиною у жорстокому, кривавому вигляді. На своєму прикладі батьки можуть навчити дитину, як справлятися із стресом та як адаптуватися до нових, жорстоких умов неминучої реальності.

Перспективами подальшого дослідження є аналіз екзистенційних ідентичностей осіб, які

повернулись з війни, як з боку сторони переможця, так і з боку сторони, що зазнала поразки. Ідентичності переможця та особи, що прогнала війну є полярними, та несуть в собі точки відліку для подальшої динаміки екзистенційних кризових станів.

Література:

1. Дубровинський Г. Р. Діти війни: дослідження явища психотравми під час військової агресії в Україні. *Український психологічний журнал*. Київ. 2016. Вип 1. С. 16-26.
2. De Young, Alexandra and Kenardy, Justin A. Posttraumatic stress disorder in young children. *Encyclopedia on Early Childhood Development*. Edited by Richard E. Tremblay, Michel Boivin, and Ray DeV. Peters. Montreal, Canada: Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child. 2013. P. 1–6.
3. Кучкуда Л. Філософія війни. *Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації*: щорічник наукових праць студентів та викладачів кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. С. 399–401.
4. Паламарчук, Н. Становище дитинства в початковий період (червень 1941 – липень 1942) німецько-радянської війни. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 6: Історичні науки : збірник. М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 11. С. 357–365.
5. Паламарчук, Н. Н. Заходи держави щодо охорони здоров'я материнства й дитинства в Українській РСР у 1943–1945 рр. *Український народ у Другій світовій війні. До 70-річчя визволення Києва від німецьких окупантів*. Збірник наукових праць, присвячений 80-річчю з Дня народження М.В.Ковалю. Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 102–110.
6. Полянська Н.С. Босман О.С. Материнство як соціальний феномен. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф., м. Полтава, 19-20 квітня 2017 р.: у 3 т. Т. 2. К.: Університет «Україна», 2017. С. 62–69.

7. Симоненко В.Б., Абашин В.Г., Александров А.С. Самоотверженность блокадного Ленинграда: проблемы материнства и детства. (к 72-й годовщине снятия блокады). *Клиническая медицина*. Москва 2016; Вып. 94 (9). С. 711–717.
8. Смоляр Л. О. Жінки України в роки Першої світової війни. *Наукові записки : збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. Вип. 39. С. 229–236.
9. Титаренко Д.М. Досвід війни та пам'ять про війну як чинники формування ідентичності населення Донбасу. *Філософія. Людина. Сучасність*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 80-річчю заснування Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 4-5 квітня 2017 р.) : тези доповідей. за заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 133–136.
4. Palamarchuk, N. N. (2014). Stanovishche ditinstva v pochatkovij period (cherven' 1941-lipen' 1942) nimec'ko-radyans'koї vijni. [The camp of childishness in the cob period (worm 1941-lipen 1942) of the German-Radyanska war.] Kiiiv. Vidavnictvo NPU im. MP Dragomanova [in Ukrainian].
5. Palamarchuk, N. N. (2013). Zahodi derzhavi shchodo ohoroni zdorov'ya materinstva j ditinstva v Ukraїns'kij RSR u 1943-1945 rr. [Come powers to protect the health of motherhood and childhood in the Ukrainian RSR in 1943–1945.] Kiiiv. Vidavnictvo NPU im. MP Dragomanova [in Ukrainian].
6. Polyans'ka, N. S., Bacman, O. S. (2017). Materinstvo yak social'nij fenomen. [Motherhood as a social phenomenon]. Kiiiv. Universitet «Ukraїna» [in Ukrainian].
7. Simonenko V.B., Abashin V.G., Aleksandrov A.S. (2016). Samootverzhennost' blokadnogo Leningrada: problemy materinstva i detstva. (k 72-j godovshchine snyatiya blokady). [Selflessness of besieged Leningrad: problems of motherhood and childhood. (to the 72nd anniversary of the lifting of the blockade)]. Moscow. Klin. med. [in Russian].
8. Smolyar, L. O. (2001). ZHinki Ukraїni v roki Pershoї svitovoi vijni. [Women of Ukraine in the Rocks of the First Light War]. Kiiiv. Vidavnictvo NPU im. MP Dragomanova [in Ukrainian].
9. Tytarenko D. M. (2017). Dosvid vijni ta pam'yat' pro vijnu yak chinniki formuvannya identichnosti naselennya Donbasu. [The experiece of war and the memory of the war as factors in shaping the identity of the population of Donbass]. Vinnicya: TOV «Nilan-LTD». [in Ukrainian].

References:

1. Dubrovins'kij G. R. (2016). Diti vijni: doslidzhennya yavishcha psihotravmi pid chas vijs'kovoї agresii v Ukraїni. [Children of War: a study of the phenomenon of trauma during military aggression in Ukraine]. Kiiiv. Ukraїns'kij psihologichnij zhurnal. [in Ukrainian].
2. De YAng A, Kenardi D. (2013). Post-traumatic stress disorder in young children. Australia. University of Queensland, [in English].
3. Kuchkuda, L. (2017). Filsofiya vijni. [Philosophy of war]. Ternopil'. TNEU. [in Ukrainian].